

ЗАГАЛЬНІ РИСИ ЛАТЕНТНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядається латентна складова політичного процесу. На підставі аналізу стадій та елементів політичного процесу зроблено спробу опису загальних рис латентної складової політичного процесу та чинників її формування.

Ключові слова: стадії політичного процесу, елементи політичного процесу, латентна політика.

В статье рассматривается латентная составляющая политического процесса. На основе анализа стадий и элементов политического процесса сделана попытка описания общих черт латентной составляющей политического процесса и факторов её формирования.

Ключевые слова: стадии политического процесса, элементы политического процесса, латентная политика.

This article deals with latent component of political process. Based on the analysis of stages and elements of political process, an effort is made to describe the common features of latent component of political process and factors that form it.

Key words: phases of political process, elements of political process, latent policy.

Розпад Радянського Союзу, «арабська весна» можуть вважатися прикладами розвитку політичних процесів, які були на початку прихованими від широкого загалу. При цьому наслідки цих подій є одними з визначальних факторів сучасної світової політики, що підтверджує необхідність всебічного дослідження таких політичних процесів та пов'язаної з ними наукової проблематики. Проте зазначена їхня неочевидність утруднює вивчення, тому постає потреба у окресленні загальних рис, спільних для всіх процесів такого роду. Метою даного дослідження є виявлення загальних рис латентної складової політичного процесу та чинників її формування.

Проблематика політичного процесу є широко дослідженою у вітчизняній та зарубіжній політичній науці. З вітчизняних дослідників політичного процесу слід відзначити В. Андрущенко, А. Білоуса, А. Волинського, Г. Ілляшова, М. Михальченка, М. Панова, М. Поліщука, В. Ребкала, А. Романюка, Ф. Рудича. Одним з наслідків цього стало широке коло тлумачень поняття політичного процесу, його стадій та видів. У сучасній західній політології політичний процес розглядають з позицій системного, структурно-функціонального, бігевіористського, інституційного та інших підходів, як:

- сукупність дій із забезпечення формування, зміни, перетворення та функціонування політичної системи (Д. Істон, Г. Алмонд); результат функціонування політичної системи (Парсонс)

- «результуючий вектор» політичних воль, інтересів та ціннісних орієнтацій суб'єктів тієї чи іншої політичної події (Г. Лассуелл, Г. Меріам);

- трансформація політичних інститутів (С. Хантігтон);

- майже те саме, що політика взагалі (Р. Доуз) [2, с. 39; 10, с. 311].

Для даного дослідження були відібрані такі визначення політичного процесу вітчизняних авторів.

Політичний процес – впорядкована послідовність дій та взаємодій політичних акторів, що створюють та відтворюють політичні інститути та безпосередньо пов'язані з реалізацією владних інтересів [8, с. 8].

Політичний процес – сукупність дій інституалізованих і неінституалізованих суб'єктів політики на здійснення своїх специфічних функцій у сфері влади, які ведуть у кінцевому підсумку до розвитку чи занепаду політичної системи суспільства [10, с. 312].

Політичний процес – форма функціонування політичної системи, суспільства, яка постійно еволюціонує у просторі, часі, тобто має конкретні характеристики, часові періоди [2, с. 38].

Автори статті погоджуються з думкою, що розуміння подій, які наповнюють політичний процес, неможливо без відповіді на запитання «хто діє?», «як діє?», «які наслідки мають дії?» [6, с. 344]. Ці питання виводять нас на структуру політичного процесу, що складається з наступних елементів:

- суб'єкти політичного процесу (інституалізовані і неінституалізовані);

- політичні інтереси цих суб'єктів;

- політична діяльність людей (професійна політична діяльність і політична участь рядових громадян);

- політичні відносини, що складаються в результаті діяльності суб'єктів політичного процесу.

Звертаючись до часового аспекту політичного процесу, слід відзначити, що він реалізується як сукупність взаємопов'язаних, структурно самостійних фаз, які мають свою визначеність і специфічні властивості. Такі фази визначаються поняттям стадії політичного процесу. Інакше кажучи, кожна з них має свою мету і властиві лише їй риси, але, взяті разом, вони утворюють єдину послідовність, спрямовану на реалізацію загальних цілей, що формуються в політичній системі. Існує декілька підходів до виділення стадій політичного процесу. Деякими дослідниками робиться наголос на прийнятті політичних рішень, і в такому випадку політичний процес розуміється як сукупність двох фаз – підготовчої та реалізації прийнятих політичних рішень. Кожна з них має свої навмисно чи ненавмисно приховані від висвітлювання сторони. В більш розповсюдженому підході стадії політичного процесу визначаються як: а) конститування політичної системи; б) відтворення основних ознак та елементів політичної системи; в) розробка, прийняття і виконання політико-управлінських рішень; г) контроль за функціонуванням і напрямками розвитку політичної системи [1].

Автори притримуються думки, що політичний процес не можна зрозуміти, розглядаючи лише те, як приймаються та реалізуються політичні рішення. Тому ними поділяється запропонований Е. Хейвудом поділ політичного процесу на такі стадії: а) ініціювання політики; б) формування політики; в) реалізація політики; г) оцінка політики [9, с. 495].

Якщо розглядати різновиди політичного процесу, то слід відмітити, що одним з можливих варіантів такої класифікації виступає поділ політичного процесу виходячи з публічності, відкритості на відкритий та прихований. Так, В. Холод зазначає, що тіньовий політичний процес, на протигагу відкритому, ґрунтується на публічно неформальних інститутах і центрах влади, на нелегалізованих і невизнаних суспільством структурах. Він може виступати як альтернатива офіційній владі у формі паразитування мафіозних кланів на державних інститутах влади, там, де спостерігається високий рівень корум – пованості істеблшменту (владних установ і посадовців). Можливо і те, що він набуде і неальтернативних форм, коли верховенство влади певних інститутів не афішується офіційно. Така ситуація є типовою, коли держава передає значні владні функції своїм структурним ланкам (політичній поліції або розшуку, наприклад). У той же час тіньовим може бути і реальний політичний процес, якому перешкоджають у легалізації, тому він набуває характеру некерованості і невизначеності [10, с. 316].

Дещо по-іншому виражає поділ політичного процесу на відкритий та прихований Ю. Ірхін, який зазначає, що політичний процес протікає у відкритій та прихованій формах. Далі він вживає поняття «прихованого політичного процесу», що характеризується наступними рисами: громадяни апелюють не до офіційної влади, а до нелегалізованих, невизнаних суспільством структур; управлінська інформація не звернена до громадської думки суб'єктів, що діють у даному політичному просторі; контроль за правлячими елітами повністю відсутній [4, с. 374].

Між тим, питання постає не тільки у вірному доборі того чи іншого терміну, проте у визначенні співвідношення прихованого та відкритого політичного процесу. Вивчення прихованого політичного процесу є складовою вивчення латентної політики – особливої, закритої від висвітлення сфери життєдіяльності людей, пов'язаної із реалізацією прихованих інтересів або застосуванням таємних методів здобуття, утримання і використання влади, а також обезпеченням та самозахистом політичної системи і суб'єктів політики, суспільства в цілому, непрозорий тип відносин між людьми, суспільством та державою. При цьому звернення до неї як до «тіньової політики» є недосконалим, оскільки останній термін несе негативне смислове забарвлення [5, с. 15].

Вихідною методологічною посилкою, на наш погляд, має бути умовність та припустимість виокремлення латентної політики із тієї, яка взагалі розуміється як цілісний феномен із можливим подальшим поділом на складові, що мають конкретну специфіку та якості. Організуючі, консолідуючі, інтегративні якості політики органічно поєднуються з конкуренцією та протиборством інтересів. У свою чергу, боротьба за реалізацію специфічних інтересів завжди передбачає не лише відверті дії, але й такі, які, в разі їх відкритої підготовки і здійснення, можуть бути нейтралізовані або використані проти інтересів ініціюючої сторони. Таким чином, об'єктивна потреба безпеки та самозахисту, виживання акції вимагає її певної закритості. Отже, одним з уявлень про політику є розуміння її як єдності тієї частини, якій природно властива непрозорість та закритість, тобто латентної і транспарентної складових. Не існує ні абсолютно відкритої, ні абсолютно закритої політики [5, с. 73-74].

Тому авторами було обрано поняття «складова», щоб, з одного боку, продемонструвати те, що латентна та транспарентна складові є пов'язані та разом утворюють політичний процес, а з іншого боку – уникнути плутанини з поняттям «елементи політичного процесу». Слід також зазначити, що в науковій літературі поняття «складова» може вживатися як синонімічне до поняття «аспект», отож в такому випадку латентна складова політичного процесу – аспект політичного процесу, пов'язаний зі сферою латентної політики.

Перед переходом до визначення загальних рис латентної складової політичного процесу необхідно розглянути передумови, що впливають на їхнє формування. Як і сама політика, що має свою об'єктивну логіку, не залежну від приречень тих чи інших осіб чи партій, політичні процеси значною мірою носять об'єктивний характер. Ступінь цієї об'єктивності залежить від низки соціально-економічних і політико-культурних факторів: характеру суспільного устрою, соціально-класової структури населення, розстановки політичних сил, політичної культури мас, існуючих політико-правових традицій та ін. [4, с. 374]. Латентна складова визначатиметься головними джерелами латентної політики взагалі – безпека, випередження, боротьба за виживання [5, с. 15].

Хід перебігу політичного процесу визначатиме роль у ньому латентної складової та її характер. Якісні відмінності політичних процесів залежать від

того, чи базуються вони на консенсусі, згоді політичних сил, чи знайдені компроміси з приводу ролей і функцій правлячої еліти й контр еліти, чи розходяться статусні та реальні можливості суб'єктів, що беруть участь у виробленні рішень [3].

Слід також зазначити, що латентна складова може бути двох типів. Перший тип – це та, що частково або повністю не усвідомлюється, зокрема й самими суб'єктами-учасниками латентний процес. Типовий приклад – латентна стадія політичного конфлікту. Другий тип – латентна складова, що існує, відображається у свідомості, проте навмисно приховується з певних міркувань (обмеження доступу до важливої інформації з прагненням отримання від цього прибутку і т. п.).

Суб'єкти політичного процесу, що залучені до його латентної складової можуть самі по собі мати як відкритими, формальними і легальними, так і латентними, неофіційними. На практиці ж легальні суб'єкти дуже часто мають у собі потайні частини, що складаються з тих самих осіб, чия діяльність не розголошується. Крім того легальні суб'єкти можуть надавати частину своїх повноважень легальним, але прихованим структурам (наприклад, інформаційно-аналітичні відділи політичних партій, які фактично займаються політичною розвідкою). Тому слід відзначити, що суб'єкти, залучені до латентної складової політичного процесу самі по собі можуть носити як латентний, так і транспарентний характер, і поняття «латентний політичний суб'єкт» не може бути застосовано до них як узагальнююче.

Латентність політичних інтересів в основному пов'язана з зазначеними вище двома типами латентної складової. Так, політичні інтереси можуть бути неусвідомлюваними, як з боку широких мас, так і суб'єктами, що мають можливість претендувати на владу та прагнуть до цього, проте ще не зрозуміли цього [7, с. 198-199]. З іншого боку, політичні інтереси можуть бути прихованими навмисно, самим суб'єктом (якщо їхнє розкриття виставляє його у невідгідному світлі) або його супротивниками (для яких важливо, щоб реальний політичний інтерес політичного суб'єкта залишався прихованим для нього).

Політична діяльність пов'язана з використанням цілого ряду латентних механізмів, які носять прихований характер. Це різного роду засоби, що використовуються для досягнення потрібного результату, від маніпулювання громадською думкою до силових спецоперацій. Ресурси влади також мають латентний вимір (наприклад, для адміністративного ресурсу – це постанови та інструкції, що не оприлюднюються). Співіснування легальних і прихованих суб'єктів влади може набувати вигляд боротьби представників латентних структур з офіційною публічною владою держави. Прихована політична діяльність носить складний, багатосуб'єктний та конфліктний характер.

Політичні відносини – практичні відносини, взаємозв'язки соціальних суб'єктів, у яких виражаються їхні інтереси та здійснюється політична діяльність. Форм політичних відносин чимало (вибори, референдуми, мітинги, зібрання, пікети, страйки, політичні перемовини), кожна з них має свою специфіку прояву латентного характеру. Їхнє наповнення залежить від інтересів та методів здійснення політичної діяльності, і кожна з цих форм має тому, окрім вище наведених рис зазначимо лише про орієнтацію суб'єктів на приховування зв'язку політичних відносин з тими чи іншими інтересами чи методами, особливо якщо самі вони вже перестали бути прихованими.

Для стадії ініціювання політики характерною є велике значення латентної складової порівняно з транспарентною через те, зокрема, що суб'єкти на цьому етапі часто не усвідомлюють адекватно свої інтереси, не усвідомлюють початок політичного процесу. В будь-якому випадку ще не ведеться активних дій, що сприяє збереженню секретності. Важливе значення на цьому етапі має з'ясування того, які приховані причини спонукають ініціювати політику саме в цей момент. Як зазначає вже згадуваний Е. Хейвуд, «на цьому етапі якісь питання усвідомлюються та визначаються як проблеми. Чому, скажімо, питання охорони навколишнього середовища, про які перед цим знати не знали, раптом набули такого значення у 1980-х роках?» [9, с. 495].

На стадії формування політики політичні суб'єкти прагнуть приховати свої плани, щоб не дати цим перевагу супротивникам. Так, якщо взяти для прикладу виборчий процес, то латентний характер носить збір підготовчої інформації, розробка перед-виборної програми, розробка плану агітаційно-пропагандистських заходів, домовленості про співробітництво у ході виборчої кампанії.

Стадія реалізації політики часто об'єднується зі стадією формування, проте не завжди вдається втілити в життя те, що заплановано. Необхідними умовами для реалізації задумок є цілісна адміністративна система, досконала інформаційно-комунікаційна робота, висока дисципліна або значний рівень контролю [9, с. 499]. Засоби та ресурси, за допомогою яких це досягаються, мають свій латентний аспект, про що зазначалося вище. Також прихованими, а подекуди й протизаконними, є засоби втілення цілей (наприклад, заборонені засоби впливу на громадськість, збір компромату та його використання).

Стадія оцінки пов'язана з прийняттям рішення про доцільність продовження чи завершення даної програми. Результати політичного процесу можуть не співпадати з початковими намірами тих, хто стояв у його витоків. При цьому латентна складова розширюється за рахунок прихованості об'єктивної інформації про політичний процес, а також латентних мотивах, що ведуть до прийняття того чи іншого рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинський А. К. Стадії політичного процесу. Політико-правові основи класифікації [Електронний ресурс] / А. К. Волинський // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1 (4). – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=22&c=220>. – Заголовок з екрану.
2. Головатий М. Ф. Політичний менеджмент : [навч. посіб.] / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2005. – 264 с.
3. Ілляшов Г. О. Політичний процес як реалізація динаміки політичної системи [Електронний ресурс] / Г. О. Ілляшов. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_42/Gileya42/P5_doc.pdf. – Заголовок з екрану.
4. Ирхин Ю.В. Политология : [учебник] / Ю. В. Ирхин, В. Д. Зотов, Л. В. Зотова. – М. : Юристъ, 2002. – 511 с.
5. Куріло В. С. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності / В. С. Курілло. – Миколаїв : Гліон, 2009. – 592 с.
6. Лавриненко В. Н. Политология: [курс лекцій] / В. Н. Лавриненко, Ж. Б. Скрипкина, В. В. Юдин. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 400 с.
7. Политология / Упоряд та ред. М. Сазонова. – Харків : Фолио, 1998. – 735 с.
8. Ротар Н. Циклічні політичні процеси в Україні трансформаційного періоду: методологічні проблеми дослідження та викладання / Н. Ротар // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 17. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – С. 8–12.
9. Хейвуд Э. Политология : [учебник для студентов вузов] / Э. Хейвуд; пер. с англ. под ред. Г. Г. Водолазова, В. Ю. Вельского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 544 с.
10. Холод В. В. Политология : [підручник] / В. В. Холод. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 480 с.

Рецензенти: **Шевчук О. В.**, д.політ.н., професор;
Седляр Ю. О., к.політ.н., доцент.

© Курілло В. С., Рижанов К. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 25.11.2011 р.

КУРІЛЛО Вадим Євгенович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: латентна політика, політична культура, політичні системи та режими.

РИЖАНОВ Кирило Миколайович – студент п'ятого курсу факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Коло наукових інтересів: прояви латентної політики в Україні, проблеми політичної маргінальності.